

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรฟุ้งครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และระบบนิเวศน์ ทรัพยากรของชุมชนซึ่งส่งผลต่อแนวคิดของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน และรวมถึงปัจจัยที่มีส่วนกำหนดบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลจากภาคสนามซึ่งได้แก่ เอกสารบันทึกภาคสนาม การสังเกต การสนทนา การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

1. สรุปผลการศึกษา

1.1 บริบทชุมชนที่ส่งผลต่อบทบาทหญิง-ชายในอดีตและปัจจุบัน

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและสังคม ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีผลอย่างมากต่อบทบาทความสัมพันธ์ของหญิง-ชายในชุมชนคลองด่านเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต บริบทดังกล่าว ได้แก่ ความสะดวกในด้านคมนาคมขนส่ง การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงระบบอาชีพชุมชนที่ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งและถนน อำนาจรัฐที่แผ่เข้ามากับกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน และบริบทดังกล่าวได้นำไปสู่บริบทความขัดแย้งในมิติของการแย่งชิงทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนซ้อนทับขึ้นมา ซึ่งมีผลต่อบทบาทความสัมพันธ์ของหญิงและชายในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างชัดเจนในกรณีการขับเคลื่อนการต่อสู้เพื่อคัดค้านสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่าน ซึ่งแสดงถึงบทบาทหญิง-ชายที่เข้ามามีส่วนในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมค่อนข้างสูง และเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และเป็นการรวมตัวของแกนนำทั้งหญิงและชายที่มีบทบาทเป็นกลไกหลักในการรวมพลัง ทั้งจากนักวิชาการ สื่อมวลชน ชาวชุมชนคลองด่าน และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ มากมายในลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันตามบริบทของแต่ละส่วน

ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงการปกครองท้องถิ่น จากระบบที่ใช้ความสัมพันธ์ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาเป็นการปกครองตามพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติสภาพัฒนาการส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2542 มี

การแทรกแซงจากฝ่ายการเมืองค่อนข้างสูง จากที่ฝ่ายการเมืองเข้ามาบีบบทบาทและมีอิทธิพลต่อระบบการปกครองท้องถิ่นดังกล่าว ส่งผลต่อบทบาทและความสัมพันธ์ของหญิง-ชายในอดีตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนไทย มอญ จีน และคนไทยเชื้อสายจีน ในการจัดการชุมชนเกือบจะสูญหายไป โดยการถ่ายโอนบทบาทการจัดการดังกล่าวไปยังกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและส่วนใหญ่ 95 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้ชาย ซึ่งคอยทำให้เห็นถึงระบบการปกครองรูปแบบใหม่ได้ลดทอนบทบาทความสัมพันธ์ของหญิง-ชายที่มีมาแต่ดั้งเดิมในชุมชนคลองด่านลงอย่างชัดเจน

การเปลี่ยนแปลงบริบทด้านอาชีพและรายได้ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง กล่าวได้ว่าเป็นหัวใจหลักของซึ่งนำไปสู่ปัญหาต่อเนื่องหลายประการในชุมชนคลองด่าน ก็เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้มีทัศนคติความสัมพันธ์หญิง-ชายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และการเห็นคุณค่าของทรัพยากรชายฝั่งเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตซึ่งส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในภาพรวมของชุมชนซึ่งได้แก่ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรชายฝั่งอันเนื่องมาจากวิธีการทำประมงที่ไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน และปัญหาการปล่อยของเสียลงทะเลโดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นต้น

1.2 บทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ในการศึกษาบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ได้พิจารณาจากลักษณะอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับขอบเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่เป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญของทรัพยากรชายฝั่งเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปและประมวลบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้ 3 บทบาท ได้แก่บทบาทผู้นำกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง บทบาทการมีส่วนร่วมโดยรวมถึงการตัดสินใจกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และบทบาทการถ่ายทอดและการจัดการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 บทบาทการเป็นผู้นำกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

บทบาทหญิง ในระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่ปรากฏมีอยู่ 5 บทบาท ได้แก่ การเป็นผู้นำทางด้านการถ่ายทอดทักษะอาชีพการแปรรูปผลผลิตจากทะเล เช่น การทำกะปิและน้ำปลา ผู้นำทางด้านกระบวนการคิดและการวางแผนซึ่งเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่านซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำหญิงที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับชนชั้นกลาง มีระดับการศึกษาสูงและสถานภาพทางสังคมเอื้ออำนวยให้ทำหน้าที่ดังกล่าว ผู้นำในการประสานทรัพยากรจากภายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำหญิงที่ได้รับโอกาสจากหน่วยงานภาครัฐในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนและอีกบทบาทหนึ่งคือการเป็นผู้นำด้านธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมงซึ่งได้แก่ผู้หญิงที่เป็นเจ้าของกิจการร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การประมง และโรงงานแปรรูปผลผลิตจากทะเล ซึ่งได้รับการ

ยอมรับจากชุมชนในด้านของการสร้างรายได้และการให้เครดิตหรือสินเชื่อกับผู้ทำอาชีพประมง และผู้ที่เป็นแรงงานรับจ้าง และบทบาทสุดท้ายที่ปรากฏคือบทบาทผู้นำในการจัดการความขัดแย้ง ในชุมชนร่วมกับแกนนำชาย ซึ่งได้แก่กลุ่มผู้นำหญิงที่เป็นผู้อาวุโสและในอนาคค และบทบาท ผู้หญิงในด้านนี้คงจะหายไปจากชุมชน ตามอายุขัยของกลุ่มผู้อาวุโสดังกล่าว ส่วนในระดับ ครอบครัว ผู้หญิงก็ยังคงเป็นผู้นำในการจัดการในครัวเรือนทั้งในด้านการดูแลความเป็นอยู่ของ สมาชิกในครัวเรือน งานบ้าน และรายได้รายจ่ายของครอบครัว

บทบาทชาย ที่ปรากฏในชุมชนมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้นำด้านความคิด ด้านการประสาน ด้านการบริหารจัดการและอำนวยความสะดวก รวมทั้งด้านการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งแต่ละบทบาทจะขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคม ศักยภาพและประสบการณ์ของผู้นำและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการ ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ ในระดับครอบครัวผู้ชายจะมีบทบาทในการเป็นผู้นำและตัดสินใจ ทางด้านอาชีพที่จำเป็นต้องใช้แรงงานและใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่เข้ามาช่วยในครัวเรือน เช่น การจัดการอาชีพในทะเล การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องจักรในการทำประมง เป็นต้น

1.2.2 บทบาทการมีส่วนร่วมโดยรวมถึงการตัดสินใจกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

บทบาทหญิง ในระดับชุมชนผู้หญิงที่มีบทบาทจะเป็นกลุ่มผู้หญิงที่ครอบครัวทำ ประมงเชิงพาณิชย์ โดยมีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมคัดค้าน การประชุมและฝึกอบรม ต่างๆแทนที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมงแทนผู้ชาย และบทบาทในการจัดการหนี้สินที่เกี่ยวข้องกับ ปัจจัยการผลิตเนื่องจากผู้ชายใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในทะเล การมีส่วนร่วมทั้ง 2 บทบาทดังกล่าวใน ฐานะผู้แทนครอบครัวก็ยังมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถตัดสินใจได้เนื่องจากไม่รู้ข้อมูลข่าวสารหรือ สถานการณ์อย่างเพียงพอต่อการที่จะตัดสินใจ เช่นการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนของครอบครัว การมี ส่วนร่วมด้านปัจจัยสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้น

บทบาทชาย บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ชายในระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ทรัพยากรชายฝั่งนอกเหนือจากบทบาทการเป็นผู้นำแล้ว ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการคิดและ ปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาพร้อมกับผู้นำและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ บทบาทในการสนับสนุน ปัจจัยสำหรับการจัดกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในรูปของวัสดุ สิ่งของ ความคิด การ ประสานและเงินแทนการร่วมทำกิจกรรม บทบาทการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเงินทุนเพื่อ การประกอบอาชีพร่วมกันในลักษณะกลุ่มหรือเครือข่ายและบทบาทการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ในกลุ่มผู้ชายที่ยังคงทำอาชีพประมงชายฝั่งแบบดั้งเดิม

1.2.3 บทบาทการถ่ายทอดและการจัดการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

บทบาทหญิง จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า ในระดับชุมชนผู้หญิงจะมีบทบาทในการเป็นผู้รับการถ่ายทอดจากชุมชนและจากกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นในชุมชนมากกว่าการที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นเองยกเว้นผู้หญิงที่เป็นแกนนำชุมชน ในอดีตบทบาทการถ่ายทอดและการจัดกระบวนการเรียนรู้ในระดับครอบครัวจะคู่ขนานไปกับผู้ชายเนื่องจากวิธีการประมงชายฝั่งแบบดั้งเดิมเป็นการเกี่ยวคู่กันระหว่างหญิง-ชายในแต่ละครอบครัว ซึ่งจากการเป็นผู้รับมากกว่าการเป็นผู้ให้หรือผู้จัดการจึงส่งผลให้ผู้หญิงมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งน้อย การใช้ประโยชน์จากทะเลจะเป็นลักษณะทรัพย์สินสมบัติสาธารณะมากกว่าการเป็นเจ้าของร่วมกันในชุมชน

บทบาทชาย มีบทบาทหลักในการถ่ายทอดและจัดกระบวนการเรียนรู้ด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่งให้กับบุตรหลานในชุมชนคลองด่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันจะเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการด้านอาชีพและทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน ซึ่งบทบาทดังกล่าวช่วยกระตุ้นและผลักดันให้ชุมชนหันมาสนใจและใส่ใจกับกระบวนการปรับปรุงอาชีพของตนเองและชุมชน ในขณะเดียวกันก็เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนเพิ่มมากขึ้น

บทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นฐานมาจากการมีอาชีพที่ต้องพึ่งพาทะเลเป็นหลักที่ปรากฏทั้ง 3 บทบาทดังกล่าว มีปัจจัยเงื่อนไขที่มีส่วนกำหนดบทบาทดังกล่าวหลายประการ ได้แก่ การให้ระบบคุณค่าทรัพยากรชายฝั่งที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความขัดแย้งอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรชายฝั่งทั้งจากภายนอก ซึ่งได้แก่ ระบบการเมืองการปกครองที่เข้ามามีบทบาทสำคัญตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับท้องถิ่น การเข้ามาของระบบนายทุน และภายในชุมชน ได้แก่ การบุกรุกเพื่อทำการประมงชายฝั่งเชิงพาณิชย์ การนำเครื่องมือและเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพการทำลายสูงมาใช้ และปัจจัยสุดท้ายการมีโอกาสดูแลเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

2. อภิปรายผลการศึกษา

2.1 บริบทชุมชนกับบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนคลองด่านจากระบบการเกี่ยวคู่กันดังเช่นในอดีตที่ปรากฏคือ การแลกเปลี่ยนสินค้าและเครื่องอุปโภคบริโภคกันระหว่างชุมชนสองฝั่งคลองหายไปกลายมาเป็นการพึ่งพิงจากปัจจัยภายนอก คือ พ่อค้าและแม่ค้าในตลาด การติดต่อโดยใช้ล่าคลองถูกแทนที่ด้วยถนน กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชุมชนในอดีตมีการ

ลงแรงช่วยเหลือกันทำงานทุกอย่างในประเพณีนั้นๆ โดยการแบ่งงานกันทำ ปัจจุบันเป็นการจ้างให้บุคคลภายนอกมาทำแทน ซึ่งมีผลกระทบกับความสัมพันธ์และบทบาทหญิง-ชายทั้งในระดับครัวเรือนและในระดับชุมชนเปลี่ยนแปลงตามระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบที่มีชายเป็นใหญ่ซึ่งมากับการเจริญเติบโตและการขยายตัวของเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นรายได้และการสนองตอบต่อความต้องการของตลาดเป็นหลักดังเช่นที่ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2541) เสนอว่า คตินิยมในการผลิตของชุมชนไทยในอดีตจะอาศัยปัจจัยและข้อจำกัดในท้องถิ่น โดยอาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อการดำรงอยู่ในท้องถิ่น จึงทำให้การผลิตกับการบริโภคมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด แต่สภาพปัจจุบันการขยายตัวของสิทธิบริโภคนิยมที่ตั้งอยู่บนฐานความคิดเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม ได้พัฒนาเป็น “วัฒนธรรมบริโภคนิยม” เข้ามามีอิทธิพลต่อโครงสร้างและวัฒนธรรมในการผลิต วัฒนธรรมในการบริโภคในเมืองและชนบทที่มีความเชื่อมโยงโดยผ่านสื่อสารการคมนาคมต่างๆ และมีส่วนเร่งเร้าให้วัฒนธรรมการบริโภคกลายเป็นสาระสัมพันธ์ของผู้คน การสร้างเอกลักษณ์และคุณค่าของชีวิตบนฐานความสามารถที่จะบริโภคได้มากและสูงขึ้นกว่าเดิมเพื่อยกฐานะและการยอมรับจากสังคม

การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของวิถีชีวิตดังกล่าวทำให้เกิดรูปแบบของผู้นำที่หลากหลายในชุมชนคลองด่านเพื่อการเข้าถึงการยกฐานะและการยอมรับจากสังคมในความหมายใหม่ ซึ่งได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำตามสถานการณ์ ผู้นำด้านอาชีพ ผู้นำที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากชุมชน ผู้นำด้านการประสานงาน ผู้นำด้านการจัดการ และผู้นำด้านปัจจัยการลงทุนซึ่งได้แก่ เฮียหรือเจ๊ เป็นต้น ซึ่งในลักษณะผู้นำที่ปรากฏดังกล่าว บทบาทและมิติความสัมพันธ์ของหญิงและชายในผู้นำแต่ละลักษณะก็จะมีความแตกต่างกันตามลักษณะอาชีพ บริบทของสังคมและสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรและชุมชนด้วย

บริบทของผู้นำชุมชนคลองด่านที่เกิดขึ้นดังกล่าว มีส่วนส่งเสริมหรือสนับสนุน บทบาทหญิง-ชายการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้มากน้อยเพียงใดนั้น จะดูได้จากลักษณะการเกิดของผู้นำว่า ถ้าผู้นำดังกล่าวเติบโตมาจากกระแสการขยายตัวของเศรษฐกิจตามกระแสทุนนิยม ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำสมัยใหม่ไม่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น ผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำอาชีพประมงเชิงพาณิชย์ บทบาทหญิงในการจะเข้ามาเป็นผู้นำร่วมจะถูกกลไกดังกล่าวเบียดขับออกไปจากกระบวนการเป็นผู้นำ ดังจะเห็นได้จากมีสมาชิก อบต. และผู้ใหญ่บ้านหญิงที่มีเพียงจำนวน 4 คน ในจำนวนผู้นำที่เป็นทางการ (สมาชิก อบต. สมาชิกสภาเทศบาลและกำนันผู้ใหญ่บ้าน) ทั้งหมด 64 คน (อัญชลี วรางค์รัตน์, 2542) คิดเป็นร้อยละ 6 ของจำนวนผู้นำทั้งหมด ในครอบครัวที่ประกอบอาชีพประมงเชิงพาณิชย์ ผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำในครอบครัวคือผู้ชายเนื่องจากสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตได้มากกว่าผู้หญิงทั้งในด้านเทคโนโลยีและความสามารถที่จะทำงานและอยู่ในทะเลได้นานดังที่กาญจนา

แก้วเทพ (2543) เสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมมีลักษณะที่ละเอียดอ่อนเรื่องเพศ (Gender-blinded) กล่าวคือ การพัฒนาที่ให้ผลดีแก่ชายและสร้างผลเสียให้กับหญิง จนผู้หญิงหาพื้นที่สำหรับบทบาทดังกล่าวค่อนข้างลำบากต่างๆ ที่ผู้หญิงก็มีความสามารถ แต่ถูกการลดคุณค่าหรือลดโอกาสด้วยระบบคิดใหม่ที่มาพร้อมกับระบบสังคมและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวที่ประกอบอาชีพประมงเชิงพาณิชย์ แต่ในครอบครัวที่ยังคงประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง บทบาทหญิง-ชายก็ยังคงดำรงตามวิถีสังคมไทย ผลการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองตามระบบทุนนิยมของชุมชนคลองด่าน พื้นฐานทางสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ยังเป็นฐานที่เข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนที่ระบบทุนนิยมไม่สามารถจะเข้าไปทำลายระบบดั้งเดิมที่มีอยู่ได้ทั้งหมด

นอกจากนั้นบริบทของผู้นำในชุมชนคลองด่านที่หลากหลายดังกล่าว ยังมีผลต่อกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของหญิง-ชายในสังคม และรวมถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและสิ่งแวดล้อมชุมชนด้วย ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากบริบทของผู้นำที่เป็นทางการกับการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนและสังคมจะอิงอยู่กับอำนาจของรัฐเป็นส่วนใหญ่ การเข้าร่วมในระหว่างกระบวนการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่านของผู้นำที่เป็นทางการจะมีเจตนาที่หวังเรื่องอาชีพและรายได้มากกว่ามิติการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเห็นได้จากข้อมูลเกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำอู่ตลอดแนวชายฝั่งมีปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องและเกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้วแต่ก็ไม่มีมาตรการใดๆ จะมาจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้เลยและจากข้อสังเกตในระยะหลังที่รัฐบาลประกาศให้หยุดการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่าน พบว่ากระบวนการขับเคลื่อนที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้มีใช้อย่างยั่งยืน ตามที่ชุมชนใช้เป็นประเด็นหลักในการต่อสู้ที่ผ่านมา ก็ไม่ได้มีการขับเคลื่อนต่ออย่างเข้มข้นเหมือนที่ผ่านมาแต่ประการใด รวมถึงมาตรการที่จะจัดการกับวิธีการทำประมงชายฝั่งที่ไม่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าชายเลนให้ลดลงอย่างรวดเร็วก็ไม่ได้มีการหยิบยกขึ้นมาเพื่อหาแนวทางในการจัดการร่วมกันแต่อย่างใดนอกเหนือจากการบังคับใช้กฎหมายจากกรมประมงเท่านั้น

จากผลการวิเคราะห์ถึงบทบาทผู้นำตามสถานการณ์ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักใน กระบวนการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่าน ผู้นำชายส่วนมากคือผู้ที่มีกิจการประมงชายฝั่งขนาดใหญ่ ได้แก่ การปักโป๊ะเลี้ยงหอยแมลงภู่ การทำนาเกลือแบบธรรมชาติและประมงชายฝั่งบริเวณน้ำลึก การขับเคลื่อนกระบวนการต่อสู้ที่ไม่ได้ต่างจากผู้นำที่เป็นทางการที่มีเจตนาที่มุ่งไปที่ปัญหาอุปสรรค และผลกระทบต่ออาชีพและรายได้ของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่เป็นการบันทึกมากมายของกลุ่มแกนนำชายที่ใช้ประเด็นของความ

ไม่โปร่งใส การบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อผลประโยชน์และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ และหลังจากที่รัฐบาลประกาศหยุดการก่อสร้างตามข้อเรียกร้องจากการติดตามความเคลื่อนไหวพบว่าผู้นำกลุ่มดังกล่าวก็ไม่ได้มีการขับเคลื่อนต่อที่จะรวมพลังของชุมชนในการที่ช่วยกันจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างจริงจังเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ในส่วนกลุ่มผู้นำหญิงที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนก็หายไปเนื่องจากไม่ใช่ผู้นำที่มาจากฐานอาชีพประมงชายฝั่ง การได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำในช่วงของกระบวนการต่อสู้เนื่องมาจากเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนมีสถานภาพทางสังคมและการศึกษาดี เมื่อสถานการณ์ยุติลงบทบาทหญิง-ชายที่ปรากฏก็ยุติลงเช่นเดียวกัน แต่ยังคงมีบทบาทเด่นชัดอยู่ในบริบทของครอบครัว ตามลักษณะการประกอบอาชีพนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ (Gender Equality) ของธนาคารโลกที่เสนอว่าความเสมอภาคระหว่างบทบาทหญิง-ชาย มีความหมายที่หลากหลายในบริบททั้งในแง่ของความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ความเสมอภาคด้านการมีสิทธิมีเสียงและความเสมอภาคในด้านโอกาส ได้แก่ โอกาสจากผลตอบแทนในการทำงาน การเข้าถึงทุน ทรัพยากรและบริการเพื่อการพัฒนาตนเอง สังคมและการผลิต แต่ไม่ได้หมายความว่ารวมถึงความเสมอภาคในเชิงผลลัพธ์ทั้งนี้เนื่องจากการมีบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันย่อมมีแนวทางของแต่ละวัฒนธรรมหรือแต่ละสังคมในการบรรลุความเสมอภาคและอีกประการหนึ่งคือผู้หญิงและผู้ชายต่างก็มีอิสระในการเลือกบทบาทและผลลัพธ์ที่แตกต่างหรือเหมือนกันได้ตามความพึงพอใจหรือเป้าหมายของแต่ละคน จากการวิเคราะห์และอภิปรายผลดังกล่าว ซึ่งให้เห็นว่าทรัพยากรชายฝั่งในชุมชนคลองด่านยังไม่มีจัดการร่วมกันในลักษณะที่ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสมบัติของสาธารณะ (Common property) ซึ่งทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ ทรัพยากรชายฝั่งจะถูกจัดการในลักษณะของเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มที่มีโอกาสและมีศักยภาพเข้าถึงมากกว่า จึงส่งผลให้กระบวนการที่จะจัดการร่วมกันอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนของชุมชนทั้งหญิงและชายได้รับความสำคัญน้อยกว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการมีอาชีพและรายได้ที่สนองต่อระบบทุนนิยมและการอยู่รอดของครอบครัวและชุมชนเท่านั้น

2.2 บทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

2.2.1 บทบาทผู้นำ จากผลการศึกษาจะเห็นว่าบทบาทผู้นำเป็นกลไกที่ช่วยส่งเสริมการลดความไม่เสมอภาคระหว่างหญิง-ชายได้ค่อนข้างมากทั้งนี้เนื่องจากกลไกดังกล่าวประกอบด้วยโครงสร้างของค่านิยม อำนาจ ระบบคิด และความเชื่อที่นำไปสู่การมีทางเลือกในการปฏิบัติหรือแสดงบทบาทของผู้หญิงที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้หญิงในสังคมหรือชุมชนซึ่งเป็นไปตามความหมายของแนวคิดสตรีนิยมว่า การเคลื่อนไหวเพื่อเป็นพลังทางสังคมที่มุ่งจากเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิง-ชายเพื่อยกฐานะของสตรีได้ดีขึ้นและมีระดับตั้งแต่ขั้น

การปฏิรูปไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงขั้นฐานราก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงตรรกคือความมีเหตุและผล ดังนั้นจึงมีนัยยะของการปฏิบัติการทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (กรวิภา บุญเชื้อ, 2538) การมีนัยยะทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องดังกล่าว จึงทำให้ผู้หญิงซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำชุมชนมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในการรวมกลุ่มรวมพลังการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่านตั้งแต่ขั้นของการวางแผนปฏิบัติ ติดตามประเมินผล และรับผลประโยชน์หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งกลุ่มผู้หญิงแกนนำที่เข้ามามีบทบาทดังกล่าวก็จะเป็นกลุ่มชนชั้นกลาง ทั้งนี้เนื่องจากผู้หญิงส่วนใหญ่ในชุมชนจะเป็นกำลังแรงงานและถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่เป็นมารดา เป็นภรรยา และเป็นผู้ดูแลในครอบครัวเป็นอันดับแรกตามแนวคิดสตรีสายสังคมนิยมซึ่งสนับสนุนผู้หญิงในเรื่องการมีเสรีภาพ โดยการทำงานผ่านองค์กรผู้หญิงทั้งระดับชุมชนจนถึงระดับชาติและเน้นหนักด้านสวัสดิการสังคมของผู้หญิงเป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง ความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายถูกกำหนดโดยสภาวะของสังคมที่ทำให้แตกต่างและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจโดยใช้สิทธิในการเรียกร้องผ่านกลุ่มพลังมวลชนต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมโดยผ่านกระบวนการผู้นำซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของประสาน ดังสิริบุตร (2542) ว่า การสร้างผู้นำสตรีให้เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายผู้หญิงในแต่ละครัวเรือนจนนำไปสู่การเป็นเครือข่ายระดับชุมชนเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยผ่านโครงสร้างระบบเครือข่าย และกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจชุมชนจะช่วยให้บทบาทผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และตัดสินใจเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนต่อไป

2.2.2 บทบาทการมีส่วนร่วม บทบาทและการมีส่วนร่วมหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในแต่ละลักษณะอาชีพที่ปรากฏทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนให้เห็นในบทบาทต่างๆ ที่เป็นบทสรุปในเบื้องต้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีคิด มุมมอง และประสบการณ์ของแต่ละครอบครัว โดยทุกครอบครัวต่างก็มีเป้าหมายไปที่การที่จะให้สมาชิกในครอบครัวมีความอยู่ดีกินดี และสามารถอยู่รอดในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ การปรับบทบาทของทั้งหญิงและชายดังกล่าวสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ดีกินดีของครอบครัวและอยู่ในสภาวะที่ทั้งสองฝ่ายสามารถจัดการได้โดยไม่เกิดความขัดแย้งทั้งในด้านความคิดและการปฏิบัติในครอบครัวและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมมนาของโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน (2538) ว่าหัวใจสำคัญของบทบาทหญิง-ชายคือการปรับวิถีคิด และวิธีมองความสัมพันธ์ให้เป็นองค์รวมที่เน้นทั้งชายและหญิงเพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีศักยภาพในการสร้างสรรค์และร่วมชะตากรรมเดียวกัน ความสัมพันธ์และการแบ่งบทบาทหญิง-ชาย ยังต้องปรับจากการมองและความเข้าใจที่ว่าชายเป็นฝ่าย “ได้” หญิงเป็นฝ่าย “เสีย” มาเป็นการลดอุปสรรคที่จำกัดบทบาทหญิง-ชายควบคู่กับการเปิดโอกาสให้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อระดมศักยภาพของหญิงเข้า

ร่วมกับชายอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งการนำเอาประเด็นผลกระทบ โครงการที่มีต่อแหล่งอาชีพ และรายได้ของชุมชนและองค์ประกอบของกลุ่มแกนนำที่มีหญิงผสมผสานอยู่ด้วย กล่าวได้ว่าเป็น ยุทธศาสตร์ที่นำไปสู่การลดอุปสรรคที่จำกัดบทบาทหญิง-ชายควบคู่กับการเปิดโอกาสให้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยใช้ศักยภาพและพลังการสร้างสรรค์ของบทบาทหญิง ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา สังคมยังไม่ได้นำมาใช้ควบคู่กับบทบาทชายบนพื้นฐานของศักดิ์ศรีของความเป็น “คน” ร่วมกัน การปรับตัวทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชนก็มีผลต่อบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งด้วยเช่นกันดังจะเห็นจากกระบวนการขับเคลื่อนการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมจะเห็นว่าผู้หญิงจำนวนมากที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างค้ำคอเนื่องทั้งในฐานะที่เป็นผู้แทนของครอบครัวและในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

จากข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจของหญิง-ชายทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งคือ ความสามารถในการควบคุมปัจจัยการผลิตและการใช้เทคโนโลยี สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการประมงเพื่อยังชีพมาเป็นการประมงเพื่อตอบสนองต่อตลาดในกระแสนิยมส่งผลต่อการนำเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถใหม่มาใช้ในการประกอบอาชีพ และด้วยข้อจำกัดของผู้หญิงส่วนใหญ่ยังมีบทบาทอยู่ในระดับครอบครัวจึงส่งผลทำให้โอกาสในการเข้าถึงความรู้ความสามารถที่เป็นเรื่องใหม่ดังกล่าวมีน้อยหรือเกือบเข้าไม่ถึง กอปรกับการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผลต่อการทำประมงเพื่อจับสัตว์น้ำในทะเลแต่และครั้งต้องใช้เวลานานและออกไปไกลจากชายฝั่งซึ่งไม่เหมาะสมกับศักยภาพของผู้หญิง จึงทำให้ผู้หญิงมีโอกาสน้อยในการเรียนรู้และรับรู้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ทักษะจากการได้ลงมือปฏิบัติจริงเหมือนในอดีต สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้หญิงยุคปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องของการจัดการหรือการปรับเปลี่ยนอาชีพของครอบครัวโดยใช้เทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิตใหม่ๆ ดังผลการศึกษานโยบายเกี่ยวกับความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย (2546) ที่ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งยุคของชาวประมงตามภูมิปัญญา โดยใช้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของคนกับปลา มาเป็นสื่อในการอธิบายเพื่อสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวประมงในอดีตและปัจจุบันที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีการประมงจากแบบยังชีพซึ่งเป็นยุคที่ปลามากาคน ยังไม่มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการทำประมง บทบาทความสัมพันธ์ของหญิง-ชายยังเกื้อกูลกันอยู่ในระดับครอบครัวตามวิถีแห่งสังคมไทย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นยุคที่คนไปหาปลามีการนำเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ มาใช้ และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งลดลง วิถีชีวิตชุมชนซึ่งหมายรวมถึงบทบาทความสัมพันธ์หญิง-ชายก็แปรเปลี่ยนไปตามเช่นเดียวกัน

2.2.3 บทบาทในกระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้ที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจะเป็นกระบวนการที่มีอยู่ภายในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผ่านช่องทางการสั่งสอน บอกเล่าจนกลายเป็นวัฒนธรรมของครอบครัวและชุมชนต่อเนื่องกันมายาวนานและอีกช่องทางหนึ่งได้จากการสัมผัสกับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิตคือ การได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง และได้ลงมือทำงานเห็นคุณค่าที่จะนำมาปรับบทบาทของตนเอง จากกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวทั้งในอดีตและปัจจุบันจะเห็นว่าโอกาสการเรียนรู้ของชุมชนคลองด่าน โดยเฉพาะผู้หญิงยังอยู่ในระดับครอบครัวและสายเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ ดังจะเห็นจากบทบาทผู้หญิงที่ปรากฏจะอิงอยู่กับความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นบทบาททางด้านอาชีพ บทบาทการจัดการในครัวเรือนหรือแม้แต่บทบาทในสังคมหรือชุมชนที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะเข้ามามีบทบาทก็ต่อเมื่อชายผู้เป็นสามีอยู่ชุมชนคือออกไปหาปลาในทะเล ซึ่งเมื่อวิเคราะห์บทบาทกับกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยใช้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกันอาจจะไม่มีพลังมากพอ เนื่องจากการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเป็นประเด็นของสังคมหรือชุมชน ไม่ใช่เป็นประเด็นของครอบครัวหรือเครือญาติเท่านั้น กรณีการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่านที่สามารถรวมพลังขับเคลื่อนได้อย่างยาวนานและต่อเนื่องนั้นเนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ด้านการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประกอบกับเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดด้านความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ซึ่งได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงจึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจภายในใหม่ที่ไม่ใช่โครงสร้างอำนาจเดิมที่มีเฉพาะชายเป็นใหญ่ขึ้นมาเพื่อเป็นกลไกในการจัดการ โดยมีทั้งหญิงและชายเข้ามามีบทบาทร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมของโรซา ลักเซมเบิร์ก (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ 2535) ว่าการแก้ไขสัมพันธภาพทางสังคมระหว่างหญิงและชายจะต้องแก้ไขค่านิยมเชิงซ้อน (double Standard) ในทุกๆเรื่องเป็นงานที่ต้องใช้เวลา และความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคมไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ระบบการศึกษาเรียนรู้ ค่านิยม วัฒนธรรม การแสดงออกของบุคคลในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งการปรับปรุงวิถีชีวิต (Way of life) โดยการให้คุณค่าความเสมอภาคระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย นอกจากนี้ผลการศึกษาเรื่องภูมิปัญญากับความอยู่รอดของประมงพื้นบ้านในทะเลตรังยังชี้ให้เห็นว่า การใช้ภูมิปัญญากับความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านในทะเลตรังที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงนั้นเป็นวิธีการที่จะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชายฝั่งได้เห็นและเข้าใจถึงสาเหตุวิกฤตของทะเลและหาทางออกในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน และจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย “ภาคีความร่วมมือ” น่าจะเป็นทางออก หรือทางเลือกเพื่อไปสู่ความเป็นจริงในการแก้ไขปัญหาได้จริงกว่าวิธีการอื่นๆ

กระบวนการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับกระบวนการให้คุณค่ากล่าวคือการสั่งสมความรู้และปฏิบัติจากการถ่ายทอดโดยผ่านการฟัง การดู และการได้ประสบการณ์จริงจนนำไปอยู่ในความรู้ สึกนึกคิด จะทำให้คนได้เห็นคุณค่า ได้ปรับทัศนคติ ความเชื่อหรือค่านิยม จนแสดงออกมาเป็น พฤติกรรมซึ่งอาจเป็นทั้งพฤติกรรมเชิงบวกหรือเชิงลบ ในระบบความสัมพันธ์ของบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งก็เช่นเดียวกัน กระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้ที่ผ่านมาได้สั่งสม วิธีคิดเกี่ยวกับผู้หญิงตามระบบคิดชายเป็นใหญ่มาตั้งแต่อดีต และ ณ เวลานั้นระบบคิดดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนไปโดยกระบวนการเรียนรู้ในสถานการณ์ใหม่และมีผลต่อความมั่นคงทางด้านอาชีพ และรายได้ของครอบครัวและชุมชน จึงทำให้บทบาทของหญิงและชายปรับเปลี่ยนไปทั้งในด้าน โครงสร้างอำนาจ ระบบการตัดสินใจ และระบบการผลิตของครัวเรือนและชุมชน และอาจมีการ เปลี่ยนบทบาทหญิง-ชายที่แตกต่างจากเดิมขึ้นอีกในอนาคต เนื่องจากสถานการณ์ครอบครัว ชุมชนและเงื่อนไขทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในบริเวณชายฝั่งมีความเป็นพลวัตสูงมากทั้ง ปัจจุบันและอนาคต

สรุปผลในภาพรวมจะเห็นว่าบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่ปรากฏทั้ง 3 บทบาทได้แก่บทบาทผู้นำ บทบาทการมีส่วนร่วมและบทบาทในกระบวนการถ่ายทอดและการ เรียนรู้ ต่างก็เป็นปัจจัยเสริมซึ่งกันและกันที่จะทำให้ทั้งหญิงและชายในชุมชนมีโอกาสเข้าถึง ทรัพยากรและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และในทางกลับกันการที่หญิง-ชาย ในชุมชนได้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งก็จะ เป็นตัวแปรกลับที่จะส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทั้ง 3 บทบาทดังกล่าวด้วยเช่นกัน

การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทความสัมพันธ์ของหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากร ชายฝั่งที่ปรากฏมิได้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น บทบาทที่ปรากฏหลาย สถานการณ์ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของคนในครอบครัวและชุมชน ความสัมพันธ์ของหญิง-ชาย ณ สถานการณ์หรือเวลานั้นๆ สังคมและวัฒนธรรมที่มีการปรับเปลี่ยนตามกระแสโลกาภิวัตน์ กระแส การบริโภคตามระบบทุนนิยม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ ชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตเพื่อการดำรงวิถีชีวิตประจำวันมาตั้งแต่อดีต

All rights reserved

3. ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

จากผลการศึกษาบทบาทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยใช้ลักษณะอาชีพเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์บทบาทหญิง-ชายในแต่ละลักษณะอาชีพทั้งที่เป็นศักยภาพและข้อจำกัดในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งผลการศึกษาบางส่วนก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมบทบาทหญิง-ชายและบางส่วนต้องการศึกษาเชิงลึก เพื่อให้เห็นถึงข้อมูลและสถานการณ์ที่ชัดเจนเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นจึงใคร่ขอเสนอแนะดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

3.1.1 นโยบายสนับสนุนส่งเสริมเรื่องอาชีพและรายได้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน ทั้งของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนที่เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่จะต้องมีแผนการสร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนักแก่ครอบครัวและชุมชนทั้งหญิงและชายว่า ปัญหาการเสื่อมหรือการลดลงของทรัพยากรชายฝั่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของครอบครัวและชุมชนอย่างแน่นอน ซึ่งทางครอบครัวและชุมชนควรมีมาตรการและแนวทางในการจัดการร่วมกัน ดังข้อผลการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนให้ความสำคัญของอาชีพและรายได้ที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรชายฝั่งมากกว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้สามารถเป็นอยู่อย่างยั่งยืนของชุมชนให้ยั่งยืนสืบทอดต่อไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานเพื่อให้เกิดความตระหนักในเรื่องดังกล่าว

3.1.2 นโยบายของรัฐและองค์กรท้องถิ่น ควรจะมีกำหนดแผนงาน โครงการที่จะช่วยส่งเสริมบทบาทผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากบทบาทการเป็นผู้นำจะมีนัยทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขที่ช่วยลดข้อจำกัดความเสมอภาคระหว่างหญิงและชายให้กลายมาเป็นความสัมพันธ์บทบาทหญิง-ชายที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้นในชุมชน ดังจะเห็นจากกลไกการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียรวมคลองด่านที่มีทั้งผู้นำหญิงและชายเข้ามามีบทบาทเสริมซึ่งกันและกันจนประสบความสำเร็จในที่สุด

3.1.3 แนวทางการทำงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการส่งเสริมอาชีพการประมงซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมและสนับสนุนในรูปของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชนมากกว่า การส่งเสริมและสนับสนุนตรงไปที่ผู้ประกอบอาชีพประมงในลักษณะปัจเจก เพราะจะทำให้เกิดกระบวนการริเริ่มการคิดและวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกันซึ่งเป็นการลดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างอำนาจลง และเป็นเงื่อนไขสำคัญหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบทบาทหญิง-ชายและ โอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรที่จำเป็นต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

3.2 ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติ

3.2.1 บูรณาการการเพิ่มศักยภาพผู้หญิงและการปรับวิถีคิดของผู้ชายเข้าไปในกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีอยู่ในแผนงานปกติของหน่วยงานหรือองค์กรเพื่อเสริมสร้างโอกาสและความมั่นใจของผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในสังคมเพิ่มมากขึ้น

3.2.2 ควรรื้อฟื้นวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมทั้งจากคนในชุมชนและจากหน่วยงานหรือองค์กรท้องถิ่นที่มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนตามผลการศึกษาพบว่าบทบาทความสัมพันธ์ของหญิง-ชายในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนยังคงมีลักษณะเกื้อกูลกันและเริ่มปรับเปลี่ยนไปเนื่องจากระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทต่อการปรับทัศนคติของคนในชุมชนหันมาใช้วิธีการจ้างแรงงานแทนการช่วยเหลือกัน

3.2.3 การส่งเสริมโอกาสให้ทั้งหญิงและชายได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเพื่อเสริมบทบาทหญิง-ชายในการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการตัดสินใจในครอบครัวและชุมชน ควรผ่านช่องทางทั้งที่เป็นสื่อสาธารณะเช่น การประชุม หอกระจายข่าว แผ่นพับหรือไปปลิว และสื่อที่เป็นตัวบุคคลเช่นระหว่างสามี ภรรยา การสื่อสารภายในเครือข่ายหรือกลุ่มตระกูลเดียวกัน ซึ่งจะอาศัยอยู่ภายในหรือบริเวณใกล้เคียงกันและสภากาแฟ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวจะผลต่อการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่มีประสิทธิภาพมากกว่าสื่อสาธารณะโดยทั่วไปซึ่งไม่ใช่การสื่อสารแบบสองทาง และโดยเฉพาะกับผู้หญิงซึ่งต้องอาศัยข้อมูลที่ชัดเจนและมีความเข้าใจอย่างเพียงพอที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจที่จะสามารถแสดงความคิดเห็นร่วมในกระบวนการจัดการอาชีพและทรัพยากรชายฝั่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.4 การส่งเสริมสถานภาพผู้หญิงในชุมชนควรมีการจัดกิจกรรมเฉพาะเพื่อให้ผู้หญิงมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและความมั่นใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ ในขณะเดียวกันก็ควรจะมีกิจกรรมสำหรับผู้ชายที่จะจัดปรับวิถีคิดเพื่อการยอมรับและส่งเสริมโอกาสให้กับผู้หญิงได้มีพื้นที่ทางสังคมในเรื่องต่างๆ ที่มากกว่าในครอบครัว เนื่องจากปัจจุบันกระแสทุนนิยมได้เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชุมชน ดังผลการศึกษาที่ปรากฏ และทั้งผู้หญิงและผู้ชายก็ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งทางชุมชนเองก็ต้องมีกระบวนการที่จะทำให้เกิดการสร้างโอกาสที่จะให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนที่ไม่โน้มเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่งจนเสียความสมดุลดังข้อเสนอแนะดังกล่าว

3.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการดำเนินการศึกษาภายใต้สภาวะความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกชุมชนอันเป็นข้อจำกัดหนึ่งในการจัดกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก ซึ่งค้นพบหลายประการในระหว่างการเขียนและวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นจุดอ่อนหรือปัญหาของชุมชนที่เชื่อมโยงกับบทบาทความสัมพันธ์หญิง-ชาย และเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนที่มีผลกระทบต่อความรู้สึกของชุมชน ทางผู้ศึกษาจึงไม่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวได้เนื่องจากเกรงว่าจะนำไปสู่ความขัดแย้งในประเด็นอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทผู้นำซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนหลักในกระบวนการต่อสู้เพื่อคัดค้านการก่อสร้างระบบน้ำเสียรวมคลองด่าน และมีผลต่อการยกระดับการมีส่วนร่วมของบทบาทหญิง-ชายในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทั้งครอบครัวและชุมชน ผู้ศึกษาจึงมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาเชิงลึกต่อเนื่องเพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพิ่มมากขึ้นใน 2 ประเด็นดังนี้

3.3.1 แนวทางการพัฒนาระบบผู้นำที่มีอยู่ในชุมชนว่าควรจะมีการจัดปรับและพัฒนา อย่างไรให้เอื้อต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

3.3.2 การสร้างระบบการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อยกระดับการมีส่วนร่วมบทบาทหญิง-ชาย ในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งว่า ควรมีรูปแบบ วิธีการอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างเป็นปัจจัยสำคัญต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งประเด็นการศึกษาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้มีทิศทางชัดเจนขึ้นสำหรับชุมชนคลองด่านหรือชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้เรียนรู้ต่อไป